

УДК 81'373.43

Лідія КАУШАНСЬКА

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ І ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ ПАСИВНОЇ МОЖЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ НАУКОВО- ТЕХНІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКОЮ

У статті проаналізована проблема перекладу науково-технічної літератури, визначені основні причини виникнення труднощів при перекладі пасивних конструкцій українською мовою та запропоновано способи їх вирішення

Ключові слова: об'єкт впливу, граматичний аналіз, поняття пасивної конструкції.

За останні десятиліття значно зріс обсяг наукової та технічної інформації, що надходить до нашої країни з-за кордону. Глибоке вивчення і широке використання передових зарубіжних технологій в нашій науці та техніці займають чи не провідну позицію серед проблем економічного та соціального розвитку. Основна ж частина зарубіжної інформації надходить до наших інженерів та наукових працівників у вигляді перекладів. Тому проблема перекладу науково-технічної літератури на сьогодні дуже важлива і актуальна. Актуальність перекладу німецьких науково-технічних текстів пов'язана насамперед зі зростанням контактів у сфері науки і техніки з німецькомовним світом та великим обсягом перекладів різного роду німецьких науково-технічних текстів.

Повнота, точність і правильність перекладу науково-технічних текстів значною мірою залежить від правильної ідентифікації та розуміння перекладачем певних граматичних форм. Тому дана стаття має подвійну мету: по-перше, розпізнавання пасивних конструкцій та дослідження засобів їх вирішення; по-друге, точне визначення способів перекладу пасивної можливості українською мовою.

Оволодіння навичками перекладу науково-технічної літератури значною мірою залежить від особливостей її жанру. Характерною її особливістю є точність та лаконічність вираження думки, з одного боку, і суворі логічна послідовність з іншого. Тож сам жанр і тематика літератури даного виду диктує вживання певних граматичних форм. Так, в описі механізмів, процесів, явищ у центрі уваги – не діюча сила, а об'єкт впливу. Звідси, велика розповсюдженість пасивних конструкцій. Тому слід зокрема наголосити на важливості проблеми перекладу пасивної можливості в науково-технічній літературі.

Основні труднощі в розумінні та перекладі науково-технічної літератури пов'язані, в першу чергу, з явищами мовного порядку, з встановленням зв'язку між певними словами в реченні, з розумінням

мовних конструкцій і вибором правильного варіанту їх перекладу. Зокрема, деякі вчені лінгвісти наголошують на необхідності проведення попереднього граматичного аналізу, який полягає в ідентифікації синтаксичних конструкцій (Хант, 2001; 3), (Карабан, 2001; 7).

Найбільш важливою в науково-технічній літературі формою є **Passiv**. У реченні, що стоїть в пасивній формі, підмет не є джерелом активності дії, а навпаки піддається їй:

Auch ein elektrischer Storm wird durch ein magnetisches Feld erzeugt werden. – Електричний струм також буде вироблятися магнітним полем
(Futurum Passiv)

Загальна формула утворення пасиву - додавання до дієслова *werden* у відповідній часовій формі **Partizip II** основного дієслова.

Двочленна пасивна конструкція включає в себе складений присудок, що позначає пасивну дію, а також об'єкт її спрямування. Тип присудка, виражений двочленною пасивною конструкцією, іноді співпадає з українським перекладом. Наприклад:

Diese zwei Lampen wurden parallel eingeschaltet – Ці дві лампи вмикаються паралельно

Поряд з цим німецькому двочленному пасиву відповідають і інші – непасивні конструкції в українській мові (частіше за все – неозначено-особові речення). Наприклад:

Diese zwei Lampen werden parallel eingeschaltet – Ці дві лампи ввімкнули паралельно

У зв'язку з тим, що в українській мові дієслова в пасивному стані зустрічаються набагато рідше, ніж в німецькій, дуже часто дієслова в **Passiv** перекладають українським дієсловом активного стану. Наприклад:

Dieser Leiter wird von einem elektrischen Strom durchflossen – Через цей провідник проходить електричний струм

Дана трансформація викликана тим, що в німецькій мові ця пасивна форма живається набагато частіше, ніж в українській. В реченні з **Passiv** може бути вказано джерело активної дії, виражене непрямим додатком з прийменником *von*, *mit* або *durch*. Така конструкція має назву тричленний пасив. На українську мову ці прийменники перекладаються орудним відмінком або іншими прийменниками: *за допомогою*, *завдяки*, *через що-небудь*, *шляхом чого-небудь*. Наприклад:

Dieses Aggregat wird mit Elektrizität betrieben – Цей агрегат приводиться в дію електрикою

Die Theorie der Raketentechnik wurde von dem russischen Gelehrten K.E.Ziolkowski entwickelt – Теорія російської техніки була розвинена російським вченим К.Е.Ціолковським

Der Widerstand wird durch einfache Umgestaltung des Ohmsches Gesetzes erhalten – Опір отримують через (способом) перетворення формули закону Ома

Речення *Diese Gesetzmässigkeit wurde von Gelehrten kaum beachtet* перекладається так: *На цю закономірність вчені звертали мало уваги.* В даному випадку спостерігається незбіг у керуванні німецьких та українських дієслів. Тому для української мови пасивна конструкція тут неможлива.

Двочленні пасивні конструкції українською мовою перекладаються:

1) пасивною формою дієслова з суфіксом **-ся**. Наприклад:

Die Einzelabsicherungen des Kondensators haben den Vorzug, dass bei einem Fehler eines Wickels dieser elektrisch abgetrennt wird – Відокремлені запобіжники конденсатора мають ту перевагу, що при пошкодженні якогось витка останній негайно електрично відокремлюється

2) сполученням відповідного часу дієслова *бути* (*був, буде*) з пасивним дієприкметником. Напр.:

Zur Erzeugung von Gleichspannungen aus dem Wechselstromnetz wurden Einweg- und Vollweg- Gleichrichterrohren entwickelt – Для одержання постійної напруги у мережі змінного струму були створені одно- і двохнапівперіодичні випрямлювачі

3) безособовими формами на **-но, -то**. Наприклад:

Dieses Verfahren wurde im vorigen Kapitel nicht erläutert – Цей спосіб у попередньому розділі не було розглянуто

4) неозначено-особовим реченням. Наприклад:

Dieses Gerät wurde nicht eingeschaltet – Цей прилад не вмикали

Іноді пасив зустрічається в реченнях, у яких не вказана особа чи предмет, на які спрямована дія, а також не позначена особа, що здійснює дію. Це **безособовий пасив**. В якості підмета в таких реченнях виступає безособовий займенник **es**, який стоїть на першій позиції в реченні. Такі речення мають приблизно те ж значення, що й активна форма з займенником **man** і перекладаються українською мовою аналогічно, тобто активною формою, без підмета, з присудком у 3-й особі множини чи віддієслівним іменником. Наприклад:

Es wurde während dieser Konferenz viel gestritten, weil einige Lehrer mit der Lösung der letzten Frage nicht einverstanden waren – На цій конференції багато сперечалися, бо деякі викладачі були незгодні з вирішенням останнього питання

Конструкція з безособовим пасивом підкреслює сам процес. Проте, для науково-технічної літератури таке вживання мало типове. Безособовий пасив вживається здебільшого в головному реченні складно-підрядного. Наприклад:

Es wird davon ausgegangen, dass... – З цього випливає, що ...

В якості означення часто вживається пасивна конструкція *zu + Partizip I*, яка має модальне значення. При перекладі вона має пасивне значення з відтінком необхідності. Наприклад:

der einzuschaltende Mechanismus – механізм, який треба ввімкнути

Як бачимо, ця конструкція виражає стан, до якого має бути приведений предмет, тобто має значення обов'язковості, рідше можливості. Наприклад:

Der leicht zu überwindende Widerstand des Leiters hängt von der Stromspannung ab – Опір, який можна легко подолати, залежить від напруги струму

Ця конструкція за значенням збігається з підрядним означальним реченням, присудок якого виражений дієсловом **sein** і смисловим дієсловом в інфінітиві з **zu**. Наприклад: *Die Wechselstromleistung, die zu verstärken ist ... або Die Wechselstromleistung, die man verstärken soll.*

Partizip I з **zu** може мати при собі пояснювальні слова, в цьому випадку конструкція виступає поширеним означенням. Наприклад:

Für die in aller kürzester Zeit zu schaffende Apparatur wurden Entwürfe gemacht – Для апаратури, що підлягає створенню в найближчий час, були зроблені ескізи

Означення виражене **zu** + **Partizip I**, слід перекладати українською підрядним означальним реченням з модальними словами *може, повинен, треба, слід, належить*. Наприклад:

Die Röntgenstrahlen durchleuchten die zu prüfenden Stoffe – Рентгенівські промені просвічують матеріали, які треба дослідити

Взагалі, конструкцію **zu** + **Partizip I**, яка має значення пасивності, можна перекласти двома способами. Наприклад: *Die zu messende Geschwindigkeit* – можна перекласти:

1) підрядним означальним реченням з модальними дієсловами: «швидкість, що має бути виміряна», «швидкість, яку необхідно виміряти»;

2) пасивним дієприкметником теперішнього часу: «вимірювана швидкість».

В сполучені з прислівником „*Leicht*“ («легко») чи „*Schwer*“ («важко») ця конструкція має відтінок можливості. Наприклад:

Das leicht zu bedienende Gerät – Установа, яку можна легко обслужити

Якщо конструкція **zu** + **Partizip I** вживається з заперечною часткою **nicht**, вона виражає неможливість. Наприклад:

Der nicht zu erreichende Planet – Планета, до якої неможливо дістатися

Проаналізувавши засоби вираження та засоби перекладу вище згаданих конструкцій, можна визначити декілька найтиповіших граматичних трансформацій:

1. Використання активного стану, зазвичай з заміною підмета, додатка чи обставини (конверсивна заміна). Наприклад:

Das Licht wird mit schwarzer Farbe absorbiert – Чорний колір поглинає світло

2. Використання активного стану, проте з лексичним розгортанням дієслова в дієслівно-іменне сполучення. Наприклад:

Alle neue Erfindungen werden – відбувається вдосконалення нових vervollkommenet винаходів

3. Використання дієприкметникових зворотів з дієприкметником пасивного стану.

4. Використання недієслівних конструкцій. Наприклад:

Als der Maschinenbau entwickelt wurde, – У період розвитку машинобудування wurden Geräte erfunden, die das Leben von винайшли пристрої, що повністю Menschen völlig verändert haben змінили людське життя

У німецькій науково-технічній літературі конструкція *Infinitiv Passiv* зустрічається дуже часто. Зазвичай *Infinitiv Passiv* виступає в реченні залежним інфінітивом, тому найчастіше вживається з модальними дієсловами. Наприклад:

Die elektromotorische Kraft und die – Електрорушійна сила і напруга на клеммах Klemmenspannung müssen streng повинні чітко відмежовуватись одне від voneinander unterschieden werden одного

Модальні дієслова в **Infinitiv Passiv** виражають різне модальне значення і перекладаються різними способами. Дієслово **müssen** виражає необхідність, обов'язковість. Тому пасивна конструкція **müssen + Partizip II + werden** перекладається за схемою «має бути зроблено», «треба було зробити».

Дієслово **sollen** виражає зобов'язання, наказ, доручення в результаті розпорядження іншої особи. В українській мові дієслову **sollen** і конструкції **sollen + Partizip II + werden** відповідають слова «потрібно, слід, треба, необхідно» та конструкція «має бути зроблено». Наприклад:

Kupfer soll wegen seiner guten – Мідь слід застосовувати в Eigenschaften in der Elektronik gebraucht електротехніці з огляду на її хороши werden властивості

У сполученні з інфінітивом дієслово **sollen** може мати значення майбутнього часу. Наприклад:

Über die Eigenschaften und Reaktionen – Про властивості реакції цих сполук буде dieser Verbindungen soll im nächsten повідомлено в наступному розділі Kapitel berichtet werden

Дієслово **können** виражає фізичну можливість, що має різні відтінки. Наприклад:

Zwei Maschinen können gleichzeitig von – Дві машини можуть отримувати einer 200 KW Stromquelle gespeist werden живлення від одного джерела потужністю в 200 кВт

Дієслово **können** може виражати припущення, тоді його потрібно перекладати словами «мабуть, напевне». Наприклад:

In diesem Fall kann auch ein Einfluss der – У цьому випадку, напевне, наявний вплив magnetischen wellen vorhanden sein магнітних хвиль

Infinitiv Passiv перекладається українською, подібно до інших пасивних конструкцій, інфінітивом в пасивно-зворотній формі із суфіксом **–ся**. Наприклад:

Im folgenden sollen die Elektronenröhren als Gleichrichter und Verstärker betrachtet werden – *Надалі електронні лампи повинні розглядатись як випрямлячі та посилювачі*

Іноді **Infinitiv Passiv** неможливо перекласти українською мовою, не застосовуючи певних граматичних трансформацій. Наприклад:

Proton ist ein Elementarteilchen, die nicht zerlegt werden kann – *Протон – це елементарна неподільна частинка*

У цьому випадку при перекладі використаний прийом функціональної заміни: **Infinitiv Passiv** замінено на пасивний дієприкметник.

Отже, **Infinitiv Passiv** – це досить складна пасивна конструкція у плані перекладу, оскільки потребує певних граматичних перетворень.

Конструкція **lassen + sich + Infinitiv** може мати пасивне значення з відтінком можливості і виражати можливість здійснення дії над чим-небудь та перекладатися:

а) дієсловом з суфіксом **–ся**. Наприклад:

Ebenso wie Lampen lassen sich auch Widerstände parallel schalten – *Подібно до ламп, опори також підключаються паралельно*

б) неозначеною формою дієслова. Наприклад:

Diese Erscheinung lässt sich leicht erklären – *Це явище легко пояснити*

в) словом **можна** з неозначеною формою дієслова. Наприклад:

Hierbei entsteht ein Spannungsabfall, der sich durch einen Spannungsmesser lässt – *При цьому відбувається зниження напруги, яке можна виміряти за допомогою вольтметра*

г) сполученням слова **може** і дієслова з суфіксом **–ся**. Наприклад:

Die chemische Energie lässt sich in elektrische Energie umwandeln – *Хімічна енергія може перетворитися в електричну*

Перекладаючи конструкції **lassen + sich + Infinitiv**, необхідно звертати увагу на час дієслова **lassen** оскільки час присудка при перекладі визначається саме часом цього дієслова. Наприклад:

Diese Geschwindigkeit lässt sich erreichen (Präsens) – *Цієї швидкості можна досягти*

Diese Geschwindigkeit ließ sich erreichen (Präteritum) – *Цієї швидкості можна було досягти*

Речення в **Perfekt** *Diese Geschwindigkeit hat sich erreichen lassen* і **Plusquamperfekt** *Diese Geschwindigkeit hatte sich erreichen lassen* перекладається аналогічно, оскільки в українській часовій системі існує лише один минулий час.

Отже, констатуємо, що конструкція **lassen + sich + Infinitiv** може перекладатися українською мовою дієсловом з суфіксом **–ся**,

неозначеною формою дієслова, словом *можно* з інфінітивом дієслова або *може* і дієсловом з суфіксом **-ся**.

Конструкція **sein + zu + Infinitiv** дуже часто трапляється в німецькій науково-технічній літературі та має значення необхідності, рідше виражає можливість.

Якщо цей зворот виражає необхідність певної дії, то в такому разі він перекладається словами *має бути* або *повинен бути* в сполученні з пасивним дієприкметником. Наприклад:

Es ist zu beachten, dass nur Stromquellen gleicher Spannung parallel zu schalten sind – Слід враховувати, що лише джерела з однаковою напругою повинні (мають) бути підключені паралельно

Конструкцію **sein + zu + Infinitiv** можна перекладена і сполученням слів *має бути* зі зворотним дієсловом на **-ся**. Наприклад, це ж речення можна перекласти так: *Потрібно враховувати, що лише джерела з однаковою напругою мають підключатися паралельно*.

Значення можливості ця конструкція отримує здебільшого при наявності заперечення або прислівників *leicht, bequem, einfach, nirgends, überall* тощо. Наприклад:

Dieses Fernsehapparat ist leicht zu reparieren – Цей телевізор можна легко відремонтувати
Dieses Gerät ist heutzutage nirgends zu kaufen (неможливість) – Цей прилад сьогодні ніде не можна купити

Як альтернативний варіант при перекладі конструкції **sein + zu + Passiv** використовується безособовий зворот *необхідно, слід, потрібно* або безособова конструкція *можно + інфінітив*. Наприклад:

Daraus ist zu entnehmen, dass je grösser die Spannung ist, um so größer wird der Strom – З цього можна зробити висновок, що чим більша напруга, тим більший стає струм

Конструкція **sein + zu + Infinitiv** часто вживається з дієслівними сполученнями. Найбільш вживані з таких сполучень утворюють дві категорії:

1) дієслово + прямиий додаток. Наприклад:

Es ist Rechnung zu tragen, dass dieses Verfahren schon veraltet ist – Треба приймати до уваги, що цей метод вже застарілий

2) дієслово + іменник з прийменниками **vor, zu, in**. Наприклад:

Beim Benutzen dieses Geräts ist die schlechte Qualität von seinen Transistoren in den Kauf zu nehmen – При користуванні цим приладом потрібно рахуватися з поганою якістю його транзисторів

Питання про **Zustandspassiv** як один з видів пасивних конструкцій на сьогодні все ще залишається досить суперечливим. Адмоні стверджує, що, по-перше, пасив – це аналітична форма, складові частини якої втрачають власне граматичне значення, в той час як складові

Zustandspassiv зберігають його; і по-друге, дана форма виражає не пасивність дії, а стан предмета, який є результатом вже завершеної дії (W. Admoni, 1966; 178). Адмоні ставить **Zustandspassiv** в один ряд з **Aktiv i Passiv**. Конструкцію **sein + Partizip II** ще називають **Stativ** або **Resultatpassiv**.

Взагалі, **Zustandspassiv** – широко вживана конструкція в німецькій науково-технічній літературі. Українською ця конструкція перекладається пасивним дієприкметником минулого часу. При цьому слід зазначити, що в теперішньому часі дієслово-зв'язка відсутня, а в минулому і майбутньому вживається зв'язка *був, буде*. Наприклад:

Der wagen BMW ist mit einem – Автомобіль BMW оснащений потужним leistungsstarken Motor ausgestattet – двигуном
Dieses Stück Stahl war noch nicht – Цей шматок сталі ще не був magnetisiert – намагнічений
Der Druck wird allmählich erreicht sein – Тиск буде поступово досягнутий

Іноді **Zustandspassiv** перекладається українською формою на *–но, –то*. Наприклад:

Das Gerät ist endlich eingeschaltet. – Наявний прилад ввімкнено.

У реченні з вираженням пасивної можливості підмет не є джерелом активної дії, а навпаки, піддається їй. Оскільки в описі механізмів, процесів та явищ у центрі уваги – не діюча сила, а об'єкт впливу, то в науково-технічній літературі спостерігається велика насиченість речень пасивними конструкціями.

Німецька науково-технічна література значно більше насичена засобами вираження пасивної можливості. Основними з них є такі:

Zustandspassiv, який є результатом завершеної дії. Він перекладається українською мовою пасивним дієприкметником минулого часу.

Конструкція **lassen + sich + Infinitiv**, що виражає можливість здійснення дії над чим-небудь і перекладається українською мовою дієсловом з суфіксом **-ся**, інфінітивом, словом *можна* з неозначеною формою дієслова, а також сполученням слова *може* і дієсловом на **-ся**.

Конструкція **sein + zu + Infinitiv**, що має значення необхідності або можливості і перекладається сполученням слів *має бути* і зворотним дієсловом на **-ся**. Як альтернативний варіант перекладу використовується безособовий зворот *необхідно, слід, потрібно* або безособова конструкція *можна + інфінітив*.

Infinitiv Passiv, який перекладається українською мовою за схемою «має бути зроблено» або активною формою зі словами *необхідно, слід* або *можна*.

Загальна формула перекладу **Passiv** українською мовою – застосування форми дієслова зі зворотним суфіксом **-ся** або сполучення

слова *бути* з пасивним дієприкметником. Принципова відмінність у засобах вираження пасивної можливості в німецькій та українській мовах – це їх належність до різних структурних типів мов. Німецька мова переважно аналітична, де граматичні відношення у реченні передаються вільними граматичними морфемами, а українська – флективна, де граматичні значення передаються за допомогою зв'язаних граматичних морфем-флексій. Звідси в українській мові значно менше розповсюдження пасивних конструкцій. Проте українська мова має в розпорядженні значно більше засобів для передачі значення німецької пасивної конструкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури – Ч. I. Граматичні труднощі / В. Карабан. – Вінниця, 2001.
2. Басова Н. В. Немецкий для технических вузов / Н. В. Басова. – Ростов-на-Дону, 2002.
3. Брандес М. П. Предпереводческий анализ текста / М. П. Брандес, В. И. Проворотов – М., 2001
4. Казакова Т. А. Практические основы перевода / Т. А. Казакова. – Санкт-Петербург, 2003.
5. Кравченко А. П. Немецкий язык. Практикум по переводу / А. П. Кравченко. – Ростов-на-Дону, 2002.
6. Хант Ф. С. Пособие по технике перевода специальных текстов с немецкого языка на русский / Ф. С. Хант. – М., 2001.
7. Admoni W. Der deutsche Sprachbau. – М., 1966.

Стаття надійшла до редколегії 31.03.2012

Л.КАУШАНСКАЯ

СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ И СРЕДСТВА ПЕРЕВОДА ПАССИВНОЙ ВОЗМОЖНОСТИ В НЕМЕЦКОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

В статье проанализирована проблема перевода научно-технической литературы, обозначены основные причины возникновения трудностей при переводе пассивных конструкций на украинский язык и найдены способы их решения.

Ключевые слова: объект влияния, грамматический анализ, понятие пассивной конструкции.

L.KAUSCHANSKA

THE WAYS OF EXPRESSION AND MEANS OF TRANSLATION INTO UKRAINIAN OF THE PASSIVE POSSIBILITY IN GERMAN SCIENCE-TECHNICAL LITERATURE

In the article the problem of science-technical literature is analyzed, the main reasons of the appearing difficulties while translating the passive constructions into Ukrainian are defined and the ways of their sole ring are found at.

Key words: the object of influence, grammatical analysis, the notion of passive cjnstruction